

شرح رساله حقوق امام سجاد(ع)

بعد از مقدمه‌ای که امام سجاد(ع) در آن به نحو اجمالی به حقوق مختلف انسان‌ها و حق خداوند بر انسان‌ها اشاره کردند، حال تفصیلاً شروع می‌کنند به برشمردن این حقوق.

می‌فرماید: «فَأَمَّا حَقُّ اللَّهِ الْأَكْبَرُ فَإِنَّكَ تَعْبُدُهُ لَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئاً فَإِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ بِإِخْلَاصٍ جَعَلَ لَكَ عَلَى نَفْسِهِ أَنْ يَكْفِيكَ أَمْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَ يَحْفَظَ لَكَ مَا تُحِبُّ مِنْهَا». اما حق الله الاكبر - یعنی بزرگترین حق خدا - بر انسان این است که تو او را عبادت کنی، آن هم عبادتی که کسی را با او در این عبادت شریک قرار ندهی؛ یعنی یک عبادت خالصانه. پاداش عبادات خالصانه خدا چیست؟ اگر عبادت بدون قرار گرفتن شریک در کنار خدا انجام شود، خدا بر خودش مقرر کرده که امر دنیا و آخرت تو را کفایت کند؛ یعنی او کفیل انسان می‌شود، او اختیاردار انسان و پیش‌برنده انسان در امور می‌شود؛ و آنچه که تو از دنیا و آخرت دوست داری، برایت حفظ کند.

این خیلی عجیب است؛ برای دنیا هم که شده طبق این فرمایش باید عبادت خالصانه داشته باشیم. نظیر این را از فاطمه زهرا(س) داریم که می‌فرماید: «مَنْ أَسْعَدَ إِلَى اللَّهِ خَالِصَ عِبَادَتِهِ أَهْبَطَ اللَّهُ إِلَيْهِ أَفْضَلَ مَصْلَحَتِهِ». حق بزرگ خدا که البته بدون پاداش و بدون نتیجه نیست، عبادت خالصانه است. یعنی عبادتی که هیچ شائبه و شرک و رنگی نداشته باشد غیر از رنگ خدا. اگر این چنین شد، امام سجاد(ع) می‌فرماید که خدا این را بر خودش مقرر کرده است؛ این غیر از مقرر کردن ماست. ما بر خودمان چیزهایی را مقرر می‌کنیم ولی خیلی پایبند نیستیم؛ ولی وقتی خدای واحد احد رحیم و رحمان چیزی را بر خودش مقرر می‌کند و خودش را موظف و مکلف می‌کند، تحقق آن حتمی است و بدون تردید این کار را می‌کند. یعنی کفایت امر دنیا و آخرت انسان را می‌کند و آنچه که انسان از دنیا و آخرت دوست دارد، برای او نگه می‌دارد. ما همین یک جمله را با تمام وجود حس کنیم و معتقد شویم و در مقام عمل به کار ببریم، زندگی ما زیر و رو می‌شود. این جمله و این فقره از رساله امام سجاد(ع) پُر معنا و عمیق و تکان دهنده است. اگر این برای ما هضم شود که کفایت امر دنیا و آخرت ما در گرو چیست، آن وقت دنبال زید و امر می‌رویم؟ آن وقت به دیگران امید می‌بندیم؟ به کسانی که خودشان توان حفظ خودشان را ندارند، چه رسد که بخواهند به دیگران یاری برسانند، ما به اینها امید می‌بندیم؟ یا اینکه همه امید و اتکای ما خداوند تبارک و تعالی می‌شود؟ ما از همین آموزه چقدر دور هستیم.

سؤال:

استاد: این را توضیح می‌دهم که منظور از کفایت امر دنیا و آخرت چیست. یعنی وفور امکانات و راحتی و آسایش و اینکه همه چیز بر وفق مراد انسان پیش برود؟ اینها را توضیح خواهم داد. ابتدا باید ببینیم عبادت خالصانه چیست. این مطلبی که ایشان سؤال کردند را باید توضیح دهیم که اینکه خداوند تبارک و تعالی بر خودش قرار داده که کفایت امر دنیا و آخرت انسان را کند، این معنایش آن است که خوشی و آسایش و رفاه در این دنیا برای انسان پیش می‌آید یا اینکه این منافاتی با سختی و مشکلات ندارد. این را توضیح خواهیم داد.

اینکه خداوند تبارک و تعالی حقوقی بر انسان دارد و حقوقی را بر انسان قرار داده، این را قبلاً در مقدمه توضیح دادیم که اصولاً منشأ حقوق، خود خداوند است و گفتیم چرا خداوند منشأ همه حقوق است. یعنی هم منشأ حقی است برای خودش

و همه منشأ حقوق موجودات دیگر در این عالم است. اگر همه موجودات در این عالم نسبت به هم حقوقی دارند، باز منشأ آن خداوند است. چون این بحث را در گذشته اجمالاً بیان کردیم، نیازی به توضیح آن نیست.

در میان حقوقی که خداوند تبارک و تعالی نسبت به انسان دارد، بزرگترین حق، حق عبادت است. اینکه تعبیر به حق الله الاکبر شده، این در واقع معنایش آن است که ریشه و اساس همه حقوقی که خدا به گردن ما دارد و بزرگترین حقی که خدا به گردن ما دارد، همین حق عبودیت و بندگی و پرستش خداست. البته حقوق دیگری هم هست؛ حق خدا بر ما این است که ما شکرگزار او باشیم؛ حق خدا بر ما این است که نعمت‌های او را یاد کنیم؛ حق خدا بر ما این است که از نعمت‌های او درست استفاده کنیم. اما مهم‌ترین این حقوق، عبادت است. این عبادت یعنی چه؟

عبادت به یک معنا در ذات همه موجودات عالم هست. عبادت یعنی تسلیم بودن، سر سپردگی، بندگی، خضوع، ذلت، ستایش‌گری، سپاس‌گزاری، همه اینها می‌تواند معرف معنای عبادت باشد. این عبادت یا اطاعت یا سر سپردگی، به نحو تکوینی در همه موجودات این عالم هست. هر موجودی در این عالم بما آنه موجود خواه ناخواه تحت اراده و فرمان الهی و تسلیم اوست. نظام احسن خلقت به نحوی طراحی شده که همه موجودات در قالب علت و معلول، همان گونه که خداوند این نظام را طراحی کرده به پیش می‌روند.

لکن گاهی موجودات خودشان به این سر سپردگی آگاهی و علم دارند و گاهی به این سر سپردگی علم و آگاهی ندارند. اینکه گفته می‌شود همه ذرات عالم مشغول اطاعت و تسبیح خدا هستند یعنی تحت امر او هستند، طبیعتاً یک دانه گندم که وقتی در زمین کاشته می‌شود و جوانه می‌زند و تبدیل به گندم می‌شود، این هم به امر خداست. اینکه در آیه ۲۷ سوره انبیا درباره ملائکه می‌فرماید: «و هم بامرهم يعملون»، یعنی آنان به امر خدا عمل می‌کنند. «إِنَّ كُلَّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَنِ عَبْدًا»^۱، هیچ موجودی در آسمان‌ها و زمین نیست مگر اینکه بنده خداوند است. اینجا بحث از انسان نیست، می‌فرماید همه موجودات آسمان‌ها و زمین بنده خداوند رحمان هستند. این بندگی، چه بندگی‌ای است؟ این بندگی یعنی اطاعت؛ عبودیت موجودات این عالم و تسلیم بودن و سر سپردگی آنها به این معناست که تکویناً همه این موجودات تحت امر الهی و فرمان الهی و در نظام احسن خلقت عمل می‌کنند. هیچ وقت یک دانه گندم، جو نمی‌شود؛ این یعنی بندگی. منتهی این عبادت و اطاعت تکوینی است.

برای اینکه معنای عبادت اختیاری معلوم شود، این می‌تواند نمونه خوبی باشد. یعنی تسلیم محض است. قانون خلقت تخلف‌بردار نیست، حتی آن مواردی که ما فکر می‌کنیم که از آن تخلف می‌شود. آن نظام علی و معلولی که خداوند تبارک و تعالی در این عالم قرار داده، این نظام علی و معلولی امکان ندارد تغییر کند؛ یعنی عبودیت محض. این عبادت، عبادت تکوینی است. انسان هم به نوعی این عبادت تکوینی را دارد. عبادت تکوینی انسان یعنی اینکه مثلاً انسان به عنوان یکی از موجودات این نظام، تابع نظام علی و معلولی است. بر اثر عواملی و تابع یک سری عللی متولد می‌شود و تغییرات جسمی در او به وجود می‌آید؛ جسم او یک فعالیت‌هایی دارد؛ تحت یک عواملی فاسد می‌شود و تحت یک عواملی صحیح می‌ماند. حتی تأثیرگذاری عوامل غیرمادی در جسم و روح انسان، یک امر طبیعی است. اگر یک مرتاض هندی را می‌بینید که روح او با ریاضت قوت

۱. مریم: ۹۳.

پیدا می‌کند، این هم تابع همان قانون علی و معلولی و در چهارچوب نظام احسن خلقت است. این هم عبادت تکوینی است؛ یعنی همه امور این عالم و موجودات بر این اساس پیش می‌روند. پس این عبادت، یعنی تسلیم بودن محض و تخلف ناپذیر بودن و سر سپردگی، در همه موجودات این عالم وجود دارد. منتهی برخی به این عبادت تکوینی معین آگاهی دارند - مثل ملائکه - و برخی به این آگاهی ندارند.

غیر از این عبودیت، انسان یک عبادت دیگری هم می‌تواند داشته باشد که توضیح آن باشد برای هفته آینده.

«والحمد لله رب العالمین»